

УДК 373.3.015.31:7:62

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/67-1-44>

Руслана ДАНИЛЯК,

orcid.org/0000-0002-3411-6824

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри педагогіки та методики початкової освіти

Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

(Дрогобич, Львівська область, Україна) ruslana.dankevych@gmail.com

Наталія КАЛИТА,

orcid.org/0000-0003-2451-0382

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри педагогіки та методики початкової освіти

Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

(Дрогобич, Львівська область, Україна) natalia-kalyta@ukr.net

ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

В статті розглядається проблема естетичного виховання учнів на заняттях технологічної освітньої галузі у початковій школі, а саме охарактеризовано основні категорії, сутність та особливості естетичного виховання молодших школярів, окреслено освітні завдання для його ефективного впровадження, розкрито джерела і шляхи реалізації естетичного виховання молодших школярів у процесі вивчення технологічної освітньої галузі у початковій школі; пропонуються шляхи розвитку естетичних почуттів учнів засобами мистецтва, природи, науки, навколишнього світу і суспільного життя.

Визначено поняття естетичного виховання, яке органічно пов'язане з терміном естетика, зазначено, що процес формування основ естетичної свідомості та естетичної діяльності у молодших школярів розвивається на якісно новому рівні, що сприяє переходу особистості дитини від уміння сприймати і відчувати прекрасне до вміння творити «за законами краси». У цій статті даний феномен розглядається як цілеспрямований і організований процес впливу засобів мистецтва на внутрішній світ дитини, який здійснюється в освітньому процесі школи на заняттях технологічної освітньої галузі у початковій школі.

Взаємодія краси праці і культури сприяє формуванню естетичних смаків молодших школярів через моральне задоволення, естетичні відчуття, які отримують учні в процесі трудової діяльності. Ефективність формування естетичних смаків учнів може забезпечити не випадковий, епізодичний вплив на школярів, а система естетичного виховання, одним з завдань якої є розвиток естетичних смаків. Ця система повинна опиратись на різноманітний вплив, в якому велику роль мають відігравати як підготовка до виконання трудових завдань, так і сам процес виготовлення об'єкту праці. Відповідна роль повинна бути відведена також чіткій організації трудової діяльності, боротьбі за красу трудових дій школярів, за високу культуру умов праці.

Вибір об'єкта праці і знайомство з ним, постановка мети і планування послідовності виконання трудових операцій, аналіз креслення і його розмітка, обробка матеріалів і оздоблення виробу – все повинно комплексно сприяти розвитку естетичних смаків учнів початкових класів.

Ключові слова: *молодші школярі, естетичне виховання, естетична культура, мистецтво, почуття, краса.*

Ruslana DANYLIAK,*orcid.org/0000-0002-3411-6824**Candidate of Sciences (Pedagogy),**Associate Professor at the Department of Pedagogy and Methodology of Primary Education**Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University**(Drohobych, Lviv region, Ukraine) ruslana.dankevych@gmail.com***Nataliia KALYTA,***orcid.org/0000-0003-2451-0382**Candidate of Sciences (Pedagogy),**Associate Professor at the Department of Pedagogy and Methodology of Primary Education**Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University**(Drohobych, Lviv region, Ukraine) natalia-kalyta@ukr.net*

AESTHETIC EDUCATION OF PRIMARY SCHOOLCHILDREN IN THE PROCESS OF STUDYING THE TECHNOLOGICAL EDUCATIONAL FIELD AT PRIMARY SCHOOL

The article examines the problem of aesthetic education of students at the lessons of the technological educational field at primary school. Specifically, it characterizes the main categories, essence and features of aesthetic education of primary schoolchildren; it outlines the educational tasks for its effective inculcation. The article also reveals the sources and ways of the realization the aesthetic education of primary schoolchildren in the process of studying the tec students; aesthetic feelings by means of art, nature, science, the surrounding world and social life are offered.

It is defined the concept of aesthetic education, which is organically connected with the term aesthetics. It is noticed that the process of formation of the foundations of aesthetic consciousness and aesthetic activity of primary schoolchildren develops at a qualitatively new level. It furthers the transition of the child's personality from the ability to perceive and feel the beauty to their ability to create "according to the laws of beauty". The article considers this phenomenon as a goal-directed and organized process of the influence of art means on the inner world of the child. This process is carried out in the educational process of school at the lessons of the technological educational field at primary school.

The interaction of the beauty of work and culture furthers the formation of aesthetic tastes of primary schoolchildren through moral satisfaction and aesthetic feelings that students receive in the process of work. The effectiveness of the formation of students aesthetic tastes can be ensured not by casual, episodic influence on schoolchildren, but by the system of aesthetic education, having the development of aesthetic tastes as one of its tasks. This system should be based on the various influence, in which both the preparation for the performance of work tasks and the process of making the object of work should play the main role. The clear organization of labor activity, the struggle for the beauty of the labor actions of schoolchildren, for a high culture of working conditions are also important.

The choice of the object of work and getting to know it, setting a goal and planning the sequence of labor operations, the analysis of the drawing and its marking, processing of materials and decoration of the product – everything should comprehensively further to the development of the aesthetic tastes of primary schoolchildren.

Key words: *primary schoolchildren, aesthetic education, aesthetic culture, art, feelings, beauty.*

Постановка проблеми. Естетичний розвиток особистості розпочинається у ранньому віці. Дуже важко, а іноді й неможливо формувати естетичні ідеали, художній смак, коли людина вже сформувалася, як особистість, тому важливо акцентувати увагу на реалізації естетичного виховання учнів особливо в початковій школі. Естетичний смак зароджується у процесі трудової діяльності людини, у праці, спрямованій на перетворення та удосконалення навколишнього середовища і себе.

Варто зазначити, що можливості здійснення естетичного виховання на заняттях технологічної освітньої галузі у початковій школі надзвичайно широкі й різнобічні, адже спонукають молодших школярів до поєднання прекрасного й корисного у практичній діяльності.

У зв'язку з цим зростає роль учителів, які, здійснюючи освітній процес, компетентно вирішують виховні завдання, зокрема завдання естетичного виховання. Діяльність вчителя у цьому напрямку може істотно вплинути на погляди і уявлення майбутнього громадянина, а також допомогти розвинути його здібності.

Завдання Нової української школи передбачають подальший пошук шляхів удосконалення системи виховання, формування національних цінностей у молодого покоління. Заняття технологічної освітньої галузі мають значні потенційні можливості для формування естетичних почуттів молодших школярів, однак їх виховний потенціал використовується не сповна через недостатню теоретичну дослідженість проблеми. Саме ці обставини й зумовили вибір теми статті.

Аналіз досліджень. Гуманістичні ідеї про необхідність розвитку естетичних почуттів людини та їх вплив на процес формування творчої особистості визначали передову демократичну думку в XVIII–XX ст. Значну увагу цим проблемам надавалось, насамперед, у працях українських мислителів – Б. Грінченка, Г. Сковороди, Лесі Українки, І. Франка; істориків і філософів – М. Антоновича, М. Бердяєва, В. Вернадського, В. Зеньковського, М. Федорова, П. Флоренського, П. Юркевича та в психолого-педагогічній спадщині П. Блонського, О. Духновича, О. Потебні, С. Русової, В. Сухомлинського, К. Ушинського та ін.

Проблема естетичного виховання з давніх давен була предметом дослідження різних наукових напрямів, а саме: філософів – Декарта, Дідро, Канта, Пуанкаре, Плутарха, Цицерона та ін.; психологів – І. Беха, Л. Виготського, Г. Костюка, В. Моляко, Я.Гошовського та ін.), педагогів – П. Дроб'язко, Р. Захарченко, П. Гнатенко, В. Кузь, І. Мартинюк, Ю. Руденка, З. Сергійчука М. Стельмаховича, В. Сухомлинського, Б. Ступарика, Є. Сявавко В. Шубинського та ін. Ці та інші вчені зробили значний внесок в обґрунтування та розроблення теорії естетичного виховання.

Мета статті – проаналізувати особливості естетичного виховання учнів молодшого шкільного віку на заняттях технологічної освітньої галузі.

Виклад основного матеріалу. У процесі естетичного виховання вчителів необхідно враховувати вікові особливості розвитку мислення, сприйняття, пам'яті, уяви дітей та будувати виховний процес відповідно до цих особливостей.

В енциклопедичній та науковій літературі існують різні трактування категорії «естетичне виховання». Зокрема, в українському енциклопедичному словнику естетичне виховання визначається як формування у людини здібності сприймати красу у реальному житті та у мистецтві, розвиток її естетичних почуттів, думок та смаків, вміння та потреби приймати участь у створенні прекрасного у житті та у художній творчості, розвиток її творчих здібностей. Естетичне виховання – один із засобів формування всебічно розвинутої особистості (Короткий глумачний словник, 1998: 482).

Значну частину свого часу діти проводять у школі, і те, в яких умовах вони займаються, має неабиякий вплив на їх розвиток, зокрема й на розвиток естетичних почуттів. Технологічна освітня галузь має надзвичайно великий потенціал для реалізації естетичного виховання учнів початкових класів. Умови праці дітей молодшого шкільного віку мають значний вплив на організацію трудової діяльності, як індивідуальної, так і

колективної. Своїми успіхами у роботі діти багато в чому завдячують правильно організованим умовам праці. Крім того, саме по собі робоче середовище – це найбагатше джерело естетичних впливів на дитину – активний вихователь, тому основні напрями естетичного виховання на заняттях технологічної освітньої галузі у початковій школі мають особливо важливе значення, а саме: створення сприятливих умов праці; постановка мети праці; вибір об'єкта праці; естетичний аналіз предметів.

Перша та необхідна умова – просторий та світлий клас. У такому приміщенні дітям комфортніше займатись трудовою діяльністю. При фарбуванні класних приміщень необхідно враховувати гармонійне поєднання кольорів та відтінків. Створити раціональне колірне рішення класу, – означає забезпечити одну з найважливіших умов праці, один із суттєвих факторів естетичного впливу на молодшого школяра. Для створення естетичних умов праці естетичний вигляд робочого місця передбачає в тому числі й високу якість меблів, інструментів, обладнання, матеріалів та культуру їх утримання й використання.

Вимоги, яким мають відповідати інструменти з погляду естетичного виховання: насамперед інструмент має бути зручним для молодшого школяра, адже, якщо інструмент зручний, то учень із задоволенням працює, його дії точні, ритмічні, продуктивні, без зайвого напруження, а тому й успіху він досягає легко. Неякісний і/або незручний інструмент завдає прикрощів учням, гасить інтерес до завдання, не дає бажаного результату, виріб не має естетичного вигляду, відповідно й робота не приносить учневі естетичного задоволення; якість обладнання також відіграє не менш важливу роль. Ємності для клею та води, коробки для обрізків паперу, ниток, скрепок, тримачів, серветок, відходів тощо мають бути красивими та зручними і для цього воно не обов'язково має бути дорогим за вартістю. Частина обладнання учні можуть виготовити й самі; інструмент повинен пробуджувати позитивні емоції своїм зовнішнім виглядом, приносити задоволення від роботи з ним і тим самим спонукати школярів до діяльності.

Крім забезпечення якісним та зручним інструментом, обладнанням, матеріалами, потрібно виробити в учнів уміння охайно з ним поводитися, тобто організовувати трудову діяльність так, щоб на робочому місці був порядок, щоб не було зайвих предметів і нічого не заважало роботі, а все необхідно було під рукою (Веремійчик, 2004: 102).

Кожен учень повинен усвідомити, що людина, яка поважає себе і свою працю, повинна приділяти увагу і своєму робочому місцю, що культура робо-

чого місця робить працю не тільки приємнішою, а й успішнішою. Правильно організовані умови праці мають безпосередній естетичний вплив на молодших школярів, сприяють досягненню ними високих результатів, активно формують кращі трудові навички і звички, які будуть необхідні їм у будь-якій сфері діяльності – чи то у навчанні, чи у праці.

Наступний напрямок – це постановка мети трудової діяльності. Мета праці за змістом дуже багатогранна: вона включає і навчальну, і виховну, і предметну, і естетичну, і суспільну. Навчальна та виховна цілі спрямовані на формування особистості індивіда; предметна, естетична, суспільна – пов'язані з об'єктом праці, спрямовані на досягнення високих результатів праці. Як правило, праця молодших школярів має навчально-виховний характер, тому вчитель обов'язково повинен продумати, які нові знання, уміння, навички, які якості мають набути діти у процесі виконання чергового завдання. Це визначає зміст навчальної та виховної цілей праці. Інколи акцентування на навчальних та виховних цілях призводить до самоусвідомлення дитиною себе лише як учня, який виховується, що значно збіднює значення дитячої праці, особливо її суспільної спрямованості. І, навпаки, свідоме замовчування учителем навчальних та виховних цілей та наголошування на предметній, естетичній, суспільній меті діяльності насичує працю учнів початкових класів корисною грою «у дорослого трудівника», яка робить навчальну працю оптимальною з точки зору розвитку учнів. Саме тому не варто акцентувати увагу на навчальній та виховній меті, а спрямовувати діяльність школярів на успішне досягнення предметної, суспільної та естетичної цілей, тим самим вирішуючи й навчальні та виховні завдання.

Заняття технологічної освітньої галузі переважно пов'язані з виготовленням конкретних виробів. Привернення уваги учнів до обраного об'єкта праці, демонстрація об'єкта з націленням на його виготовлення – це постановка предметної мети праці. При постановці предметної мети праці не слід обмежуватися назвою об'єкта праці, а демонструвати виріб-зразок, який допомагає дітям конкретно, точно уявити мету і результат своєї праці.

При постановці естетичної мети одним із педагогічних завдань є створення у школярів естетичного ставлення до об'єкта праці і прагнення до створення естетично красивого предмета. Розкриття цієї мети варто розпочинати з демонстрації моделі-зразка, адже естетичне сприйняття є конкретно-чуттєвим. Те, що недоступне чуттєвому сприйняттю, що ми не можемо безпосередньо бачити чи чути, залишається поза нашою естетичною

оцінкою. Саме тому не потрібно нехтувати демонстрацією моделі-зразка, адже вона розрахована на те, щоб пробудити у молодших школярів переживання, викликані спогляданням гарного предмета, що майстерно виготовлений людиною. Під час оголошення естетичної мети іноді корисно розгорнути перед дітьми яскраві перспективи оцінки результатів праці (Рагозіна В. та ін., 2006: 51).

Постановка мети праці, мотивація учнів до визначеної трудової діяльності може і повинна бути використана, як фактор естетичного впливу на молодших школярів. Метод постановки мети праці накладає свій відбиток і на результат праці учнів, адже, якщо мета розкрита усебічно, то перед школярами вона виглядає цікавою та очевидною. Отже, чим яскравіша, цікавіша мета, тим змістовніша і результативніша праця школярів.

Естетичне виховання у процесі вивчення технологічної освітньої галузі значною мірою пов'язане з вибором об'єкту праці. Це перший етап підготовки учнів до виконання завдання, який також має естетичний вплив. Зрозуміло, що його ефективність залежатиме від того, наскільки педагогічно правильно вчитель його організує, наскільки активно залучить школярів до участі у виборі об'єкта праці, які вимоги будуть до виробу, обраному для виготовлення (Веремійчик, 2004: 89). Дуже важливо включати самих учнів до вибору об'єкта праці. Це не лише посилює інтерес учнів до виготовлення виробу, а й пробуджує естетичне ставлення до дійсності та навколишнього світу.

Участь дітей у виборі об'єкта праці може бути різною: бесіди про виробу, які плануються для виготовлення на заняттях, колективний аналіз письмових відповідей учнів на запитання: «Що ти хотів би зробити?» тощо.

Об'єкти праці сприяють естетичному вихованню учнів початкових класів на заняттях технологічної освітньої галузі, якщо вони відповідають певним вимогам.

По-перше, об'єкти праці мають різні можливості естетичного впливу на учнів. Порівняємо майстерно виготовлений з картону та з різних видів паперу макет сучасної кімнати з меблями з гірляндою прапорців, теж охайно і по-своєму майстерно виконаною. Перший об'єкт праці має більші потенційні можливості естетичного впливу на школярів, насамперед тому, що це результат більш кропіткої творчої праці. Він активно сприяє формуванню почуття форми (оскільки передбачає аналіз та оцінку речей різної складності, знайомство з їх конструктивними рішеннями); розвиває відчуття кольору (порівняння кольору кожної

деталі та ансамблю в цілому, зв'язок між фарбуванням предмета та його призначенням); виховує почуття міри у кольоровому рішенні та в орнаментуванні. Гірлянда прапорців теж позитивно впливає на естетичні почуття учнів, але, безперечно, менше. Отже, об'єкти праці мають різний естетичний вплив на школярів залежно від їх зовнішнього вигляду й від процесу їх виготовлення.

По-друге, виріб за своєю технологією має відповідати фізіологічному рівню розвитку дітей, щоб його виготовлення не було надто легким або надто важким, щоб процес трудової діяльності не був ні, як легковажна гра, ні, як невиправдані муки, але, водночас, щоб він був активним, плідним та радісним. Якщо трудове завдання виявиться надто легким, то воно не викличе необхідної інтенсивності інтелектуальних і фізичних сил учня, а значить, позбавить її можливості ефективного розвитку, радості творення, творчості у процесі діяльності і, навпаки, – якщо воно виявиться надмірно важким, школяр втратить віру у свої сили, в успіх справи. Це може зменшити його інтерес та творчий настрій, що є неприпустимим в процесі естетичного виховання.

По-третє, об'єкти праці мають бути різноманітними, адже учні початкових класів не люблять одноманітної діяльності, швидко втомлюються від неї. Тільки різноманітні та цікаві вироби здатні збуджувати та підтримувати інтерес до роботи, а якщо пропонувати повторювати вже виконане завдання, то учні будуть пасивними, неохоче братимуться до роботи.

По-четверте, усі виготовлені на заняттях вироби мають мати практичне застосування чи у школі, чи вдома. Трапляються випадки, коли задля вироблення в учнів лише якихось умінь та навичок роботи з тим чи іншим матеріалом, учитель пропонує виготовляти вироби, «життя» яких продовжиться лише на полицях шаф у класі або, ще гірше, у шухлядах, тобто не матиме суспільно-корисного значення. Праця для друзів, рідних, для інших людей активно сприяє формуванню естетичних почуттів стосовно суспільно-корисного спрямування своєї трудової діяльності, спонукає прагненню принести користь суспільству своєю роботою. І, навпаки, робота лише для себе не тільки позбавляє працю суспільної спрямованості, а й культивує егоїстичні тенденції у розвитку особистості молодших школярів. На жаль, деякі вчителі не надають значення цій відмінності у спрямованості трудової діяльності.

У процесі формування естетичних почуттів на заняттях технологічної освітньої галузі у початковій школі варто приділяти особливу

увагу і такому етапу, як естетичний аналіз взірця виробу, тобто розгляд виробу на предмет його естетичної цінності. Завдання естетичного аналізу – у словесному вираженні дати розгорнуту оцінку естетичності виробу, тобто проаналізувати виріб на предмет естетичності. Значення цього етапу є дуже важливим, адже: школяр навчається чітко виражати свої естетичні судження про виріб; формулюючи свої висловлювання, прагне глибше осмислити особливості предмета, а також усвідомлює своє ставлення до нього; систематично висловлюючи свою думку, учень удосконалює свій естетичний смак; у процесі порівняння власного аналізу виробу з аналізом інших учнів, а також з аналізом вчителя учень має можливість збагатити свої уявлення про красу виробів та предметів.

Усе це, зрештою, активно сприяє формуванню естетичного ідеалу у школяра. Крім того, аналіз естетичності взірця виробу безперечно сприяє і досягненню високої якості результатів праці: учні отримують більш точне і осмислене уявлення про красу об'єкта праці, що фактично налаштовує школярів на високий якісний результат праці, зміцнює прагнення досягти естетичного ідеалу у виготовленні виробу.

При естетичному аналізі слід привертати увагу школярів до особливостей предметів, завдяки яким ми вважаємо їх красивими, тобто до форми, матеріалу, елементів оздоблення, обробки, не вникаючи у їх складові компоненти. Тільки пізніше приступити до їх поступового вичленування. Знайомлячи дітей із деякими термінами, не потрібно вимагати від них обов'язкового оперування ними, а дбати про те, щоб учні усвідомлювали процеси чи діяльність, які позначаються цими термінами.

Естетичний аналіз може бути різноманітний стосовно форм участі у ньому школярів. Найбільш ефективним методом навчального естетичного аналізу слід вважати бесіду з учнями, що спирається на їх максимальну активність. Бесіду можна будувати кількома способами: продумувати серію питань, які сприятимуть правильному розумінню краси і підводитимуть учнів до усвідомлення естетичного ідеалу або ставити одне питання: «У чому проявляється краса виробу?». Тоді, коригуючи, доповнюючи, розвиваючи думки учнів, допомагати досягти необхідної глибини аналізу предмета.

На велику увагу заслуговують різноманітні форми самостійного та колективного аналізу, які, як правило, багатогранно розкривають красу предмета.

Естетичний аналіз моделі на заняттях технологічної освітньої галузі у початковій школі має неабияке значення, адже він цілком доступний

молодшим школярам і педагогічно ефективний. Завдяки естетичному аналізу об'єкта праці учні, насамперед, розпочинають виготовлення виробу з чітким, розгорнутим та яскравим уявленням про результат трудової діяльності. Це допомагає їм не тільки намітити шляхи створення красивого виробу, але й на всіх етапах роботи намагатися досягнути естетичного ідеалу.

По-друге, при систематичному акцентуванні уваги на красі виробів, на красі визначених предметів навколишнього світу, у молодших школярів формуються естетичні почуття, естетичні вподобання, а також розвивається інтерес до прекрасного.

Висновки. Отже, щоб досягти хороших результатів у естетичному вихованні молодших школярів, потрібно правильно організувати

заняття технологічної освітньої галузі з урахуванням вимог з усіх розглянутих напрямів діяльності вчителя, а також сприяти виробленню трудових навичок та позитивному ставленню до праці.

Таким чином, можна зробити висновок, що естетичне виховання на заняттях технологічної освітньої галузі у початковій школі є одним з пріоритетних напрямів у структурі освітнього процесу і покликане до формування гармонійної особистості школярів, до пробудження їх естетичних емоцій, естетичних почуттів, вироблення естетичного смаку. Саме у процесі вивчення технологічної освітньої галузі можливий цілеспрямований та всебічний розвиток уяви, творчих здібностей, почуття краси та гармонії в учнів початкових класів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Веремійчик І.М. Методика трудового навчання в початковій школі : навч. посібник для студ. вищих пед. навч. закладів. Тернопіль : Мальва-ОСО, 2004. 275 с.
2. Рагозіна В.В., Хлебнікова Л.О., Миропольська Н.В. Естетичне навчання і виховання молодших школярів. Уроки художньо-естетичного циклу в школі: навчання і виховання: посібник для вчителя. Тернопіль, 2006. С. 15–62.
3. Короткий тлумачний словник української мови / під ред. Д.Г. Гринчишин. Київ : Радник, 1998. С. 482.

REFERENCES

1. Veremiichyk I.M. (2004) *Metodyka trudovoho navchannia v pochatkovii shkoli* [Methodology of labor training in primary school] navch. posibnyk dlia stud. vyshchyykh ped. navch. zakladiv. [Study guide for students of higher pedagogical educational institutions.] Ternopil : Malva-OSO. 275 p. [in Ukrainian].
2. Ragoza V.V., Khliebnykova L.O., Myropolska N.V. (2006) *Estetychne navchannia i vykhovannia molodshykh shkoliariv. Uroky khudozhno-estetychnoho tsyклу v shkoli: navchannia i vykhovannia: posibnyk dlia vchytelia*. [Aesthetic education and upbringing of younger schoolchildren. Lessons of the artistic and aesthetic cycle at school: learning and education: a teacher's guide.] Ternopil. P. 51. [in Ukrainian].
3. *Korotkyi tлумачnyi slovnyk ukrainskoi movy* (1998) [A short explanatory dictionary of the Ukrainian language] / pid red. D.H. Hrynchyshyn. Kyiv : Radnyk. P. 482. [in Ukrainian].